

เวทีสาธารณะ

พิเชฐ นุ่นโต

คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ประเมินสถานการณ์ช้างไทย ที่เห็นและเป็นไป...

แนวทางการจัดการปัญหาคนกับช้างในระยะยาว แต่การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินและนโยบายการส่งเสริม “พื้นที่ที่เป็นมิตรกับสัตว์ป่า” ก็ควรได้รับการส่งเสริม เช่น ระบบวนเกษตรตามแนวขอบป่า ระบบจ่ายอุดหนุนโดยตรง (direct payment) ระบบภาษีเพื่ออยู่ร่วมกับช้างป่า ฯลฯ แนวทางใหม่เหล่านี้ยังไม่ได้รับการผลักดัน วิจัยและสนับสนุนเท่าที่ควร ถือเป็นเป้าหมายที่ทำหายอย่างมากในภาวะที่บ้านเมืองยังผันผวนเช่นนี้

(ecotourism) ส่วนปัญหาเชิงโครงสร้างอย่างที่ไม่ควรมองข้ามคือการวางเป็นอะไร ในฐานะคนช้างนอกก็ยังไม่กล้าใจ คำแนะนำ และทำงาน เพื่อเปลี่ยนแปลงร่วมกันเท่าที่ทำได้ การเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงจะต้องเกิดขึ้นได้จากข้างในเท่านั้น

ควมเวียนรอบมาอีกปีของวันช้างไทย 13 มีนาคม พ.ศ.2557 สถานการณ์ประชากรที่ช้างเป็นอย่างไร อะไรที่ยังไม่ได้อำนาจ และสิ่งที่ควรทำ ผมพอจะสรุปได้ตามประสบการณ์และข้อมูลวิชาการได้ดังคำว่า ELEPHANT ได้ดังนี้

E-Elephant and Human Conflict (ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง) ปัญหานี้แม้จะทำให้เราไม่สูญเสียประชากรช้างป่าจำนวนมาก แต่ความเสียหายที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสุขภาพของคนที่อยู่ขอบป่า คือนช้างรุนแรง ทั้งยังส่งผลกระทบต่อคนติดต่อการอนุรักษ์สัตว์ป่าในพื้นที่ แม้ปัจจุบันรัฐจะพยายามสร้างเครื่องป้องกันรูปแบบต่างๆ แต่ก็ทำได้เพียงบรรเทาปัญหา สิ่งที่เราควรทำลำดับแรกๆ คือการเสริมศักยภาพให้ชุมชนเริ่มจัดการปัญหาด้วยตนเองได้ เพราะปัญหานี้ไม่สามารถขจัดให้หมดไปได้อย่างสิ้นเชิงด้วยความรู้และเทคโนโลยีที่มีอยู่ในปัจจุบัน ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเรียนรู้อยู่กับช้างป่าในระยะยาว สอดคล้องกับสถานการณ์ของพื้นที่และบริบทชุมชน

L-Land use (การใช้ประโยชน์พื้นที่) ปัจจัยเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินน่าจะส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดของช้างป่ามากที่สุดในช่วงเวลานี้ เพราะหากเราไม่สามารถรักษาพื้นที่ป่าและจัดการพื้นที่ขอบป่าได้อย่างเหมาะสม ปัญหาคนกับช้างก็จะตามมา และแปรผันซับซ้อนไปตามประเภทของพืชเชิงเดี่ยวที่ปลูก โดยเฉพาะพืชที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง [1] การรักษาพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าสงวนให้ป่าเชื่อมต่อกัน ถือเป็น

E-Elephant Capture (การลักลอบจับช้างป่า) การลักลอบจับช้างป่า โดยเฉพาะลูกช้าง ถือเป็นภัยคุกคามประชากรช้างป่าบ้านเรา อาจจะมีมากกว่าการล่าช้างเอางาเสียอีก ประเด็นเรื่องตลาดงาช้างนั้น เราตอบสนองต่อประเด็นการอนุรักษ์ในระดับโลกซึ่งมีความสำคัญอย่างมากจริง แต่ใจหายความอยู่รอดของช้างป่าในภูมิภาคเราน่าจะเป็นการลักลอบจับลูกช้างเข้าสู่อุตสาหกรรมท่องเที่ยว โดยเฉพาะการจับช้างตามแนวชายแดนไทย-พม่า [2] ซึ่งก็มีงานวิจัยรองรับว่า หากพม่ายังจับในช้างป่าเข้าสู่ระบบช้างเลี้ยงในอัตราปัจจุบันที่ประมาณ 100 ตัวต่อปี ช้างป่าพม่า (รวมถึงช้างไทยที่เดินข้ามไปมาไทย-พม่า) มีโอกาสสูญพันธุ์ในเวลาเพียง 31 ปี [3] การแก้ไขอาจจะต้องดำเนินการทั้งในถิ่นอาศัยคือ ให้ความสำคัญกับการลาดตระเวนในพื้นที่อนุรักษ์ที่มีความเสี่ยงการจับช้างและนอกถิ่นอาศัยช้าง หมายถึงในปางช้าง โดยจัดทำเครื่องหมายติเอนแฮชช้างทุกตัว ซึ่งหลายฝ่ายก็กำลังดำเนินการอยู่ ความท้าทายคืองานวิจัยการผสมเทียมและระบบสืบพันธุ์ช้างเลี้ยง (breeding program) ซึ่งน่าจะช่วยแก้ไขปัญหาคารจับช้างบ้านมาเป็นช้างป่าได้ในระยะยาว

H-Humans (คน) ในรอบปีที่ผ่านมามีแนวโน้มว่าช้างป่าที่เขาค้อ ช้างเกรงที่หนังสือพิมพ์พาดหัวให้ว่าไปทำลายข้าวของ ล้วนแสดงทัศนคติของคนเราต่อช้าง โดยเฉพาะมุมมองของคนเราไปใส่ให้ช้างป่า แม้งานวิจัยหลายชิ้นจะบอกเราว่าสัตว์มีความเจ็บปวด มีความรู้สึก มีการเรียนรู้ แต่ก็เชื่อว่าช้างจะรู้สึก ตอบสนองและเรียนรู้ภายใต้เงื่อนไขแบบเดียวกับเรา หรือเราสามารถเอาพฤติกรรมมนุษย์ไปตีความพฤติกรรมช้างได้เสียทั้งหมด ช้างที่มีพฤติกรรมแสดงความก้าวร้าว (aggressions) ส่วนหนึ่งช้างบางตัวเป็นเช่นนั้นในช่วงสืบพันธุ์ แต่ส่วนหนึ่งช้างที่แสดงพฤติกรรมแบบนี้ ในอัตราที่คงที่ มักเป็นช้างที่เปลี่ยนพฤติกรรมเพราะมนุษย์เราไปเหนี่ยวมา ซึ่งคนในป่าหลายพื้นที่เข้าไปบริบทนี้ดี เช่น การยิววนกวนช้างเมื่อเข้าไปใกล้ ช้าง การทำร้ายช้างจนบาดเจ็บ หรือการกองผลไม้ให้ช้างกินเพื่อหวังจะลดปัญหาการระหว่างคนกับช้าง คนเราจึงเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของช้างป่า เพราะช้างป่าสามารถเรียนรู้ จดจำได้ และตอบสนองสอดคล้องกับเงื่อนไขของกลุ่มคนที่มีภาวะคุกคาม [4]

P-Park (พื้นที่อนุรักษ์) พื้นที่อนุรักษ์ที่มีช้างป่าประเมินคร่าวๆ มีอยู่ราว 61 พื้นที่อนุรักษ์ หลายพื้นที่จัดการการอนุรักษ์ช้างป่าตามรูปแบบของตนเอง แต่ปัญหาของพื้นที่อนุรักษ์บางพื้นที่ที่ไม่สามารถดำเนินงานอนุรักษ์ช้างได้อย่างเต็มที่ เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างและปรัชญาของฝ่ายที่บริหารจัดการเอง เพราะการจัดการบางอุทยานเน้นไปที่การท่องเที่ยว แต่การท่องเที่ยวอุทยานก็ไม่ได้อยู่บนหลักการที่ชัดเจนของการจัดการแบบท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

A-Assessments (การประเมินติดตาม) หลายโครงการที่เราจัดการเพื่อช้างและสัตว์ป่า ไม่ได้ประเมินติดตามอย่างเป็นระบบ หรือประเมินแล้วแต่ประเมินครั้งเดียว หรือใช้หลักเกณฑ์เดียวในการประเมิน ซึ่งก็มีทั้งด้วยข้อจำกัดแหล่งทุน หรือด้วยความตั้งใจ? โครงการที่จัดการเพื่อช้างป่าควรมีการประเมินว่ามีผลบวก-ผลลบอย่างไร ในช่วงเวลานี้น่าจะได้แก่

1.การจัดการปรับปรุงแหล่งอาศัยช้างให้เป็นทุ่งหญ้า โดยการปลูกพืชอาหาร ปรับเป็นทุ่งหญ้า ซึ่งหลายพื้นที่ก็ยกปั้งกันไปเรื่อยๆ และเริ่มนำไปจัดการแหล่งอาศัยสัตว์ป่าชนิดอื่น เช่น กระต๊อบ โดยไม่รู้แน่ชัดว่าการปรับปรุงแหล่งอาศัยมีประสิทธิภาพขนาดไหน และมีผลกระทบอย่างไรต่อ

ความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่

2.การจับช้างกลับป่าเมื่อเกิดความขัดแย้งกับคน เป็นโครงการปริศนาที่ยังไม่มีรายงานผลกระทบหรือรายงานผลเชิงบวก-ลบต่อตัวช้างป่า หรือชาวบ้านที่เกิดความขัดแย้งว่าดีขึ้นอย่างไร ระยะยาวจะอยู่ร่วมกับช้างได้ดีขึ้นหรือไม่

การประเมินไม่ใช่การจับผิดกัน แต่การประเมินจะเป็นบรรทัดฐานว่าดีจริงมั๊ย ควรปรับตรงไหน หรือเหมาะกับพื้นที่ตนเองรึเปล่า ผมคิดว่าเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมสัตว์ป่าโดยรวม มนุษย์เราน่าจะพูดกันตรงๆ

N-New tools (เครื่องมือใหม่) ต่อเนื่องจากการประเมินและติดตาม หลายพื้นที่ทดลองวิธีการใหม่ในการจัดการช้างป่า ทั้งที่มีฐานของวิทยาศาสตร์และไม่มี แต่สิ่งหนึ่งที่เห็นชัดเจนคือการทดลองการจัดการใหม่ เรามักตัดการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ออกไป หรือไม่ได้ออกแบบกระบวนการเพื่อทำความเข้าใจกับชาวบ้าน

ส่วนประเด็นเครื่องมือใหม่ที่นำมาช่วยการอนุรักษ์ช้างได้ดีขึ้น เราควรลงทุนเครื่องมือที่ใช้จัดการระยะยาวบนฐานวิทยาศาสตร์ เช่น การเคลื่อนย้ายช้างที่ปลอดภัย และคำนึงถึงสวัสดิภาพ การคุมกำเนิดช้างในพื้นที่ที่ไม่สามารถรองรับประชากรช้างได้ และเซ็นเซอร์ตรวจวัดเพื่อติดตามดูแลช้างป่า โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ด้วย

T-Transboundary conservation (การอนุรักษ์ข้ามแดน) ขณะนี้ช้างป่าของไทยกับพม่าต่างก็มีประชากรเชื่อมกันอยู่ โดยเฉพาะป่าตะวันตกของไทยกับป่าหนินทโยผิงพม่า ในรัฐมอญและกะเหรี่ยง หากเราไม่สามารถประสานการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบได้ ประชากรอันเปราะบางที่ติดกับผิงพม่า รวมถึงผิงเราก็มีโอกาสสูญหาย ป่าที่เป็นผืนขนาดใหญ่ รองรับช้างป่าได้จำนวนมาก จำเป็นที่การอนุรักษ์ในอนาคตต้องมองข้ามแดนเป็นป่าผืนเดียวกัน เพื่อความมั่นคงของประชากรช้างป่าในระยะยาว.